

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

(назва факультету)

Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

Тема: **«Автономія волі як ключовий принцип морального обов'язку в етичній системі Іммануїла Канта»**

Виконала: студентка IV курсу

група ОФФ-41

Спеціальність: 033 Філософія

(шифр, назва спеціальності)

Освітня програма: Філософія

Кравченко А. Є.

Керівник Абашнік В. О.

Рецензент Радіонова Н. В.

Підсумкова оцінка: за національною шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № ____ від « » червня 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

АНОТАЦІЯ

Кравченко А.Є., «Автономія волі як ключовий принцип морального обов'язку в етичній системі Іммануїла Канта». Кваліфікаційна дипломна робота за спеціальністю 033 «Філософія». Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2025.

У кваліфікаційній роботі здійснено аналіз етичного вчення Іммануїла Канта, зосереджений на розгляді автономії волі як базового принципу морального обов'язку. У центрі уваги — автономія як здатність практичного розуму до самостійного встановлення морального закону, що слугує основою категоричного імперативу. Простежено взаємозв'язок між свободою, моральним законом і гідністю особи в кантівській етиці. Окремо акцентовано значення автономії волі для становлення моральної відповідальності індивіда та її актуальність у контексті сучасної етичної думки.

Метою дослідження є всебічне теоретичне осмислення автономії волі як фундаментального принципу морального обов'язку в етичній системі Іммануїла Канта, а також виявлення значення цього принципу для сучасної моральної філософії.

Предметом є принцип автономії волі як основа морального обов'язку в етичному вченні Канта.

Об'єктом є моральна філософія Іммануїла Канта.

Структура роботи: робота складається з вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 42 сторінки.

Ключові слова: *Кант, мораль, автономія волі, моральний обов'язок, практичний розум, категоричний імператив, свобода, етика, раціональність, гідність.*

ABSTRACT

Kravchenko A.E., «Autonomy of the will as a key principle of moral obligation in the ethical system of Immanuel Kant». Qualification thesis in the specialty 033 «Philosophy». V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2025.

The qualification thesis analyzes the ethical teachings of Immanuel Kant, focusing on the consideration of the autonomy of the will as the basic principle of moral obligation. The focus is on autonomy as the ability of practical reason to independently establish a moral law, which serves as the basis of the categorical imperative. The relationship between freedom, moral law and the dignity of the person in Kantian ethics is traced. The importance of autonomy of the will for the formation of the moral responsibility of the individual and its relevance in the context of modern ethical thought is separately emphasized.

The **purpose** of the study is a comprehensive theoretical understanding of the autonomy of the will as a fundamental principle of moral duty in the ethical system of Immanuel Kant, as well as identifying the significance of this principle for modern moral philosophy.

The **subject** is the principle of autonomy of the will as the basis of moral duty in Kant's ethical teaching.

The **object** is the moral philosophy of Immanuel Kant.

Structure of the work: the work consists of an introduction, 3 chapters, conclusions and a list of sources used. The total volume of the work is 42 pages.

Keywords: *Kant, morality, autonomy of the will, moral duty, practical reason, categorical imperative, freedom, ethics, rationality, dignity.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕТИКИ ІММАНУЇЛА КАНТА.....	10
1.1. Історико-філософський контекст формування етичної концепції Канта...	11
1.2. Основні положення кантівської моральної філософії.....	13
1.3. Поняття обов'язку та морального закону в "Критиці практичного розуму" ...	16
Висновки до розділу I	18
РОЗДІЛ II. АВТОНОМІЯ ВОЛІ ЯК ЗАСНОВОК МОРАЛЬНОГО	
ОБОВ'ЯЗКУ.....	19
2.1 Категоричний імператив і його зв'язок з автономією.....	20
2.2. Співвідношення свободи, волі та його морального вибору у Канта.....	23
Висновки до розділу II	25
РОЗДІЛ III. ЗНАЧЕННЯ КАНТІВСЬКОГО ПРИНЦИПУ АВТОНОМІЇ ДЛЯ	
СУЧАСНОЇ ЕТИКИ.....	27
3.1 Рецепція кантівської етики у філософії XX-XXI століть.....	28
3.2 Автономія і моральна відповідальність: сучасний контекст.....	30
3.3 Критика і переосмислення кантівського підходу в сучасних етичних теоріях.....	33
Висновки до розділу III	37
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40

ВСТУП

Актуальність теми: питання свободи волі та морального обов'язку залишається одним із найважливіших у філософській традиції. У цьому контексті надзвичайну цінність становить етичне вчення Іммануїла Канта, який запропонував унікальне бачення моральності як прояву автономної волі. Його філософія представляє етику, засновану не на зовнішніх правилах чи наслідках дій, а на внутрішньому законі, який суб'єкт формулює самостійно.

Автономія волі, на думку Канта, є умовою можливості морального обов'язку та засновком дії відповідно до категоричного імперативу. Такий підхід робить моральність вираженням свободи розуму, здатного до самостійного законодавства. У сучасному суспільстві, яке часто перебуває в умовах моральної невизначеності, кантівська ідея автономії як основи відповідального вибору набуває нового звучання.

Ця тема активно розроблялася як у класичній німецькій філософії, так і в сучасних дослідженнях західних та українських авторів. До вивчення етики Канта зверталися як його безпосередні послідовники, так і критики, а сам принцип автономії волі став точкою відліку для формування численних етичних концепцій у XX–XXI століттях.

Об'єкт дослідження: етичне вчення Іммануїла Канта.

Предмет дослідження: концепція автономії волі як фундаментальний принцип морального обов'язку в кантівській етиці.

Мета дослідження: з'ясувати зміст та значення автономії волі в етичній системі І. Канта, дослідити її зв'язок із моральним законом і свободою, а також проаналізувати її вплив на становлення моральної особистості та сучасну етичну думку.

Завдання дослідження:

1. Розглянути базові поняття моральної філософії Канта.
2. Висвітлити філософські передумови формування кантівської етики.
3. З'ясувати, як Кант розуміє автономію волі та її моральне значення.
4. Визначити місце категоричного імперативу у зв'язку з автономією.
5. Проаналізувати роль свободи у виборі моральних дій за Кантом.
6. Оцінити сучасні інтерпретації та критику кантівського принципу автономії.
7. Виявити актуальність автономії волі для формування моральної відповідальності людини.

Структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг тексту становить 42 сторінки.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕТИКИ ІММАНУЇЛА КАНТА

У цьому розділі розглядається становлення етичного вчення Іммануїла Канта в історико-філософському контексті та основні принципи його моральної теорії. Зокрема, простежується еволюція уявлень про свободу від античності до епохи Просвітництва, що стало підґрунтям для формулювання кантівської ідеї автономії волі.

Ключовим елементом кантівської етики є автономія - здатність практичного розуму самостійно встановлювати моральний закон, не керуючись зовнішніми чинниками. Такий підхід протиставляється гетерономному, де моральність залежить від зовнішніх авторитетів або наслідків. У цьому світлі свобода розуміється як внутрішня здатність особистості діяти відповідно до морального обов'язку.

У «Критиці практичного розуму» Кант викладає моральний закон у формі категоричного імперативу - універсального принципу, який повинен бути чинним для кожного. Обов'язок, згідно з Кантовим вченням, - це не зовнішній примус, а вільне виявлення моральної волі. Таким чином, свобода, моральний закон та гідність формують ядро кантівського бачення етичного суб'єкта.

1.1 Історико-філософський контекст формування етичної концепції Канта

Етична система Іммануїла Канта постала на зламі епох: між спадщиною Просвітництва, з його вірою в розум та моральний прогрес, і кризою традиційних теологічних підходів до моральності. У центрі кантівської філософії стоїть проблема морального обов'язку, що має силу зобов'язання незалежно від емпіричних наслідків.

Як зазначає Роберт Стерн у своєму дослідженні *Understanding Moral Obligation*, Кант прагнув знайти джерело морального обов'язку, яке було б сумісним із автономією людини: «...проблема врахування імперативної чи обов'язкової сили моралі таким чином, щоб це було сумісним з нашою автономією» [25, с. 2].

Кантівська концепція автономії волі відкидає ідею зовнішнього джерела моралі, зокрема, божественного законодавця. Як слушно зауважує Стерн, «Позиція Канта зберігає важливі елементи морального реалізму», тобто Кант не відкидає моральний реалізм повністю, а радше прагне зберегти обов'язковість моралі без звернення до гетерономного авторитету [25, с. 2].

У цьому сенсі, Кант перебуває у філософському діалозі як із попередниками, зокрема Руссо, так і з наступниками — Гегелем та К'єркегором. Він пропонує «гібридну» модель моралі, де обов'язковість зумовлена обмеженістю людської природи, яку потрібно врівноважувати через розум та самозаконодавство. Це дозволяє йому уникнути дилеми між об'єктивним моральним законом і свободою суб'єкта: «Для нас... право і добро видаються необхідними, на відміну від святої волі, для якої мораль не приймає форми наказів» [25, с. 3].

Особливо важливим моментом у розвитку етичної думки Канта є його концепція автономії волі, яка постала у відповідь на філософське питання: як можлива безумовна моральна зобов'язаність? Як зазначають Стефано Бачін і Олівер Сенсен, Кант розробив поняття автономії для пояснення можливості категоричного імперативу — такого

морального закону, що має силу зобов'язання незалежно від зовнішніх чи емпіричних умов: «Кант ввів поняття автономії, щоб вирішити проблему того, наскільки можливий безумовний моральний обов'язок» [5, с. 1].

Автономія, згідно з Кантовим тлумаченням, — це самозаконодавство розуму, в якому моральний закон походить не ззовні, а з розуму самого суб'єкта. Це дозволяє обґрунтувати моральну необхідність, не вдаючись до теологічних чи емпіричних основ: «Автономія — це самозаконодавство... розум дає зміст морального закону... і робить закон обов'язковим» [5, с. 2].

На думку Канта, моральне зобов'язання можливе лише тоді, коли закон походить від самого розуму і не є результатом гетерономних впливів, таких як бажання, страх або користь. У цьому сенсі, гетерономія — це заперечення обов'язку, бо вона зумовлює дію зовнішніми стимулами: «гетерономія вибору... протистоїть принципу обов'язку» [16].

Цей акцент на внутрішньому джерелі морального закону означає, що для Канта джерелом обов'язку виступає не Бог, не суспільство, і навіть не природа, а чистий розум, який формулює закон, обов'язковий для всіх розумних істот. Як зазначає Хайнер Клемме, Кант обґрунтовує нове розуміння обов'язку через автономію, повагу до морального закону та концепцію вільної волі, водночас підлеглої законам природи і свободи: «Кант є першим філософом, який пояснює поняття обов'язку в контексті свого трансцендентального ідеалізму за допомогою... поняття самозаконодавства (автономії)... поваги... і вільної волі» [17, с. 13].

Варто також підкреслити, що кантівська етика виникла як відповідь на глибокі соціально-політичні та інтелектуальні трансформації свого часу. Розпад традиційних феодальних структур, підйом індивідуалізму, поширення наукових відкриттів і пошук раціональних основ для права і моралі стимулювали Канта до формулювання універсальних моральних принципів, які б гарантували стабільність і справедливість у суспільстві.

Таким чином, історико-філософський контекст, у якому формується кантівська етика, демонструє перехід від етики як системи зовнішніх норм до етики як самозаконодавства. Кантівська автономія волі постає не лише як філософська новація, а як відповідь на глибоку кризу розуміння моралі, що виникла внаслідок недосконалості як раціоналістичних, так і емпіричних теорій обов'язку. Його концепція стала фундаментом для подальшого розвитку етики в рамках сучасної філософії, відкривши шлях для розгляду моралі як справи свободи, відповідальності і самовизначення.

1.2 Основні положення кантівської моральної філософії

Етичне вчення Іммануїла Канта базується на ключових поняттях — морального обов'язку, автономії волі, практичного розуму та категоричного імперативу. Головним елементом цієї системи виступає автономія, яка визначає здатність особистості не лише обирати моральну поведінку, а й самостійно формувати закон, якому вона підпорядковується.

Кант розуміє автономію не просто як звільнення від зовнішнього тиску, а як внутрішню здатність волі створювати моральний закон самостійно. Як вказує Саймон Скемптон, «автономна дія — це така, що не підпорядковується механічній необхідності, а мотивується виключно обов'язком щодо раціонального морального закону» [24, с. 221].

Категоричний імператив Кант формулює як засаду, відповідно до якої людина має діяти так, аби її максима могла стати універсальним законом: «Дій лише за тією максимою, за допомогою якої ти водночас зможеш зробити так, щоб вона стала універсальним законом» [24, с. 220; 36, с. 57]. Цей принцип слугує критерієм моральності: дія є моральною лише тоді, коли її можна узагальнити і зробити обов'язковою для всіх. Наведу кілька прикладів його застосування:

1. **Брехня.** Кант рішуче заперечує будь-яку моральну допустимість брехні, навіть із добрих намірів. Якщо кожен почне брехати, коли йому вигідно, то істина перестане існувати як соціальний принцип — отже, максима брехні не може бути універсалізована. Таким чином, навіть «біла брехня» — гетерономна, бо вона зумовлена результатом, а не обов'язком.
2. **Самогубство.** У «Підґрунті метафізики моралі» Кант розглядає людину, яка з відчаю хоче накласти на себе руки. Він стверджує, що така дія суперечить обов'язку людини щодо себе, оскільки принижується гідність людської природи, яка має цінність як мета сама по собі.
3. **Допомога іншим.** Якщо людина відмовляється допомагати іншим, посилаючись на право не втручатися, така максима не може бути універсальним законом: у разі, якщо всі поводитимуться однаково, соціальна солідарність стане неможливою. Тому обов'язок милосердя також є моральним імперативом.

Це свідчить, що моральна дія повинна впливати з поваги до закону розуму, а не з урахуванням наслідків чи бажань. Якщо мотив дії зумовлений прагненням досягти певного результату, така дія втрачає моральну природу і стає гетерономною: «Гетерономна дія виникає, коли мотивація залежить від бажання досягти певного результату» [24, с. 219].

Я поділяю кантівське переконання, що моральна цінність дії визначається не результатом, а наміром. У сучасному суспільстві дуже поширене прагнення до «правильних» дій із міркувань вигоди чи соціального схвалення. Однак Кант змушує нас поглянути глибше — чи справді наші дії моральні, якщо їхній мотив лежить у сфері інтересу, а не обов'язку? Для мене особисто це дуже важливий момент у переосмисленні власної поведінки та моральної позиції.

Кант також підкреслює, що автономія є підставою для визнання раціональної істоти як мети самої по собі, а не засобу. Це формулюється в другій версії категоричного

імперативу: «Чини так, щоб ти завжди ставився до людства — як у своїй особі, так і в особі будь-кого іншого — як до мети і ніколи — лише як до засобу» [24, с. 222]. Цей принцип забороняє маніпуляцію, експлуатацію, дегуманізацію, навіть якщо вона здається ефективною або корисною. Як зазначає Кант: «Таким чином, автономія є основою гідності людської природи і кожної розумної природи» [24, с. 223].

Онору О'Нілл, британська філософиня, акцентує увагу на практичності кантівської моралі. Вона вважає, що Кант дає інструмент критичної перевірки мотивів, а не просто абстрактну метафізику моралі. У своїй роботі *Constructions of Reason: Explorations of Kant's Practical Philosophy* О'Нілл підкреслює: «Кантова етика є придатною для вирішення проблем сучасного світу — від прав людини до питань довіри у публічному дискурсі» [20, с. 77].

Алан Вуд, дослідник Канта, наголошує на тому, що категоричний імператив має позитивний, творчий зміст: він не просто забороняє, а зобов'язує творити умови, де гідність кожної людини буде визнана і підтримана [28, с. 131].

Юрген Габермас, представник критичної теорії, вважає, що кантівська моральна автономія набуває міжсуб'єктивного виміру в комунікації. Його дискурсивна етика ґрунтується на переконанні, що моральний закон має бути раціонально обґрунтований усіма учасниками морального дискурсу. Таким чином, гідність стає не лише індивідуальним принципом, а й основою демократичного суспільного устрою [14, с. 48].

Цей принцип має глибоке практичне значення. Він забороняє маніпуляцію, експлуатацію чи інструментальне ставлення до інших людей. Звідси випливає ідея універсальної поваги, яка, згідно з Кантом, є необхідною умовою справедливого суспільства.

1.3. Поняття обов'язку та морального закону в «Критиці практичного розуму»

У своїй Критиці практичного розуму Іммануїл Кант формулює одне з найглибших і найзначущих вчень про моральність. Центральним аспектом його моральної філософії є концепція морального обов'язку, що постає як обов'язок, який не залежить від зовнішніх мотивів або результатів, але виходить з внутрішнього закону розуму. Моральний закон у Канта — це не лише абстрактна етична норма, а перш за все принцип, що визначає, як людина повинна діяти незалежно від своїх бажань чи конкретних ситуацій.

У традиції кантівської філософії поняття обов'язку займає центральне місце. Кант визнає, що лише через виконання морального обов'язку людина може бути посправжньому вільною. Свобода для нього — це не просто можливість вибору, а саме здатність діяти відповідно до розумного морального закону, який встановлює сама людина через свою волю. У цьому сенсі моральний обов'язок постає як вираження автономії волі, здатності діяти за власним розсудом на основі моральних принципів, а не на основі зовнішніх стимулів чи суспільних умов.

Автономія волі є одним з основних елементів кантівської моральної філософії. Для Канта моральність людини визначається її здатністю до самозаконodawства, тобто здатністю визначати моральні принципи згідно з власним розумом. Це контрастує з ідеєю гетерономії, яка передбачає, що моральні закони є зовнішньо нав'язаними і мають силу лише завдяки соціальним або політичним чинникам. Кант визначає автономію як здатність волі до самовизначення, коли вона не підкоряється зовнішнім спонукаючим силам, а керується лише власним розумом: «Автономія волі — це властивість волі бути законом для себе» [2, с. 57].

Ця ідея автономії є корінною для кантівської етики, оскільки без автономії не може бути моральної відповідальності. Людина є моральною лише тоді, коли її рішення є результатом внутрішнього усвідомлення морального обов'язку, а не впливу зовнішніх

обставин. Кант не розглядає моральний обов'язок як примус, а як прояв свободи, яка реалізується через розумове самовизначення. Відтак, моральний закон є актом волі, яка вільно вибирає дію, що відповідає моральним вимогам.

Також Кант пропонує категоричний імператив, який є виразом морального закону. Категоричний імператив не підлягає умовам чи конкретним цілям, він є універсальним і обов'язковим для всіх людей. За словами Канта, моральний закон повинен бути таким, що його можна уявити як універсальний принцип, що застосовується до всіх людей незалежно від їхніх особистих бажань, інтересів чи конкретних обставин: «Дій лише згідно з тим принципом, за допомогою якого ти водночас можеш бажати, щоб він став універсальним законом» [2, с. 47].

Це означає, що коли людина робить моральний вибір, вона повинна ставити себе на місце інших і задуматися, чи буде її дія правильною для всіх людей у подібних обставинах. Кант підкреслює, що моральність не може бути заснована на індивідуальних бажаннях чи ситуативних перевагах. Моральний вибір має бути таким, щоб його можна було зробити загальноприйнятим для всіх людей, що базується на універсальних моральних принципах.

Згідно з кантівським категоричним імперативом, дія повинна бути не тільки правильною, а й такою, що ґрунтується на розумному моральному законі. Моральний закон не повинен залежати від результату або від зовнішніх стимулів, а бути визначеним внутрішнім розумінням правильного і доброго.

Кант вважав, що лише через виконання морального обов'язку людина може бути вільною, адже свобода полягає не в безмежній можливості вибору, а в здатності діяти відповідно до розумного морального закону. Людина, яка діє відповідно до морального закону, не піддається зовнішнім впливам і не орієнтується на досягнення особистих вигод. Моральний обов'язок є виявом свободи, оскільки лише воля, що керується

моральним законом, може бути справді вільною: «Свобода — це здатність діяти згідно з моральним законом, який апріорі дається чистим практичним розумом» [2, с. 72].

Один із найважливіших аспектів кантівської концепції моральності — це почуття пошани до морального закону. Власне, моральний закон не має для Канта жодного значення без цього почуття поваги, що виявляється у виконанні морального обов'язку без жодних зовнішніх спонук чи вигод. Кант підкреслює, що моральний закон вимагає від людини не лише підкорення, а й глибокого внутрішнього схвалення, що є виразом моральної самовідповідальності: «Моральний закон — це єдиний закон, який змушує нас відчувати піднесеність нашого власного буття лише через чистий розум» [2, с. 104].

Висновок до розділу 1

Етична концепція Іммануїла Канта є результатом глибокого філософського осмислення природи моральності в умовах змін епохи. Вона постає як відповідь на кризу традиційних моделей моралі, водночас пропонуючи нову парадигму – мораль як акт автономного розуму. Центральною ідеєю кантівської етики є автономія волі, яка дозволяє людині діяти не за примусом, а згідно з власним внутрішнім моральним законом. Це не просто звільнення від зовнішніх впливів, а здатність розуму самостійно формувати універсальні моральні принципи.

Через концепцію категоричного імперативу Кант пропонує унікальний критерій моральності, що не залежить від наслідків дій, а базується на намірі та принциповій загальності вчинку. У цьому полягає сила кантівського підходу – він формує підґрунтя для моральної відповідальності, гідності та свободи, не прив'язуючи мораль до релігійних чи емпіричних авторитетів.

Кантівське розуміння обов'язку як внутрішньої необхідності, що виникає з розуму, надає моральному вибору глибину і серйозність. Такий підхід залишається

актуальним і сьогодні, коли мораль часто зводиться до прагматизму чи емоційної реакції. Етика Канта нагадує нам, що істинна моральність вимагає не лише правильних вчинків, а й чистоти мотивів, заснованих на повазі до розуму і свободи іншої особистості.

РОЗДІЛ 2. АВТОНОМІЯ ВОЛІ ЯК ЗАСНОВОК МОРАЛЬНОГО ОБОВ'ЯЗКУ

У цьому розділі розглядається фундаментальна роль автономії волі у моральній філософії Іммануїла Канта. Йдеться про те, як саме здатність суб'єкта до самозаконодавства - тобто встановлення морального закону через власний розум - лежить в основі поняття морального обов'язку. Аналізуючи категоричний імператив як центральний принцип етики Канта, буде показано, що він виводиться не із зовнішніх норм, а з автономної здатності суб'єкта діяти згідно з моральним законом, створеним ним самим.

Автономія, за Іммануїлом Кантом, розуміється як здатність волі встановлювати для себе закон. Це означає, що моральний суб'єкт самостійно формулює принципи власної поведінки, не спираючись на зовнішні авторитети чи емпіричні обставини. Воля, яка діє виключно з поваги до морального закону, що походить із розуму, є по-справжньому вільною, оскільки вона не залежить від зовнішніх чинників. Із цієї здатності до самозаконодавства випливає обов'язок діяти згідно з такими принципами, які можуть мати статус універсального закону.

Категоричний імператив як вияв морального закону Кант формулює так: «Дій лише за тією максимою, за допомогою якої ти водночас можеш побажати, щоб вона стала універсальним законом». Це означає, що моральність дії визначається не її результатами, а відповідністю внутрішнього мотиву моральному закону, який диктує розум.

Автономія є також підґрунтям гідності людини, оскільки саме через здатність до морального самозаконодавства кожна розумна істота постає як цінність сама по собі, а не як засіб для досягнення зовнішніх цілей. Таким чином, центральним положенням кантівської етики є визнання гідності як вираження автономії, що забезпечує моральну самостійність особистості. Звідси випливає, що моральний обов'язок постає не як

зовнішній примус, а як внутрішня необхідність, закорінена у природі практичного розуму.

2.1 Категоричний імператив і його зв'язок з автономією

Одним із центральних понять моральної філософії Іммануїла Канта є автономія, яка нерозривно пов'язана з поняттям категоричного імперативу. Автономія в кантівському сенсі - це здатність розумної істоти діяти згідно із законом, який вона сама собі дає. Цей моральний закон формулюється через категоричний імператив - універсальне правило, що не залежить від зовнішніх обставин чи особистих бажань. Взаємозв'язок між цими поняттями формує серцевину кантівської етики.

Кант визначає автономію як «властивість волі бути законом самій собі (незалежно від властивостей об'єктів волі)». Це означає, що моральний суб'єкт повинен керуватись не зовнішніми авторитетами чи емпіричними бажаннями, а власним розумом, який формує моральний закон. Як зазначає Дженс Тіммерманн, «автономія в Канта - не тільки передумова морального обов'язку, а і його суть». Тіммерманн пояснює: «Діяти автономно - означає діяти відповідно до закону, який людина сама собі дає. Для Канта саме це й означає діяти морально.» [27, с. 7]. Таким чином, моральна дія можлива лише тоді, коли суб'єкт діє автономно, тобто з внутрішнього переконання, яке відповідає загальному моральному закону.

Поняття автономії у Канта є не просто функціональним елементом етичної системи, а її онтологічною й аксіологічною основою. Воля, згідно з Кантом, є практичним розумом, що визначає себе незалежно від зовнішніх імпульсів. У «Grundlegung zur Metaphysik der Sitten» Кант пише: «Автономія волі - це властивість волі бути сама собі законом» [3, с. 440]. Це означає, що моральне зобов'язання не нав'язується людині ззовні, а виникає з її власної розумної природи.

Тіммерманн у статті «Autonomy and the Moral Law» роз'яснює: «Кантівська автономія не є необов'язковою рисою раціональних агентів; вона визначає їх як моральних істот» [27, с. 3]. Тобто саме здатність до автономії - до самозаконодавства - є тією відмінною рисою, яка надає людині моральний статус. Без автономії воля була б лише «інструментальною», зумовленою зовнішніми факторами, і тому не здатною до обов'язку в моральному сенсі.

Джеральд Дворкін так само підтверджує, що автономія є не лише політико-філософським ідеалом, а онтологічною рисою особистості, котра пов'язана із самототожністю та самоповагою. У своїй статті він пише: «Автономія розуміється не як засіб досягнення мети, а як умова буття особи, яка веде життя відповідно до причин, з якими вона себе ототожнює». [10, с. 22]. Це перекликається з кантівською тезою про те, що моральний суб'єкт є творцем своєї моральної реальності - не у сенсі релятивізму, а через дію, що відповідає формальним умовам раціональності.

Тіммерманн коментує цю позицію так: «Необхідність морального закону, для Канта, полягає саме в його автономії: він не залежить від жодного інтересу, схильності чи наслідку». [27, с. 5]. Таким чином, моральність, за Кантом, можлива лише як вираження розуму, що дає собі закон. У цій системі немає місця для зовнішнього диктату: справжня моральна дія - це вияв свободи, тобто автономії.

На основі цього стає зрозуміло, чому Кант настільки наполягав на тому, що моральний закон має бути формою, а не змістом. Закон не диктує, що саме робити, а вимагає, щоб принцип дії був такий, що його можна було б з універсальною необхідністю визнати загальним законом. Це можливо лише тоді, коли суб'єкт діє автономно - не з примусу, а з поваги до закону, як до прояву власної раціональної природи.

Категоричний імператив у Канта не лише визначає, як мають чинити морально добрі вчинки, а й розкриває саму форму автономії волі. Його класична формула - «Чини

лише згідно з тією максима, через яку ти можеш у той же час побажати, щоб вона стала універсальним законом» - не є зовнішнім приписом, а виявом здатності суб'єкта до самозаконодавства [14, с. 52].

Тобто, людина не підкоряється нормам, нав'язаним ззовні, а чинить згідно з законом, який вона формує у собі завдяки практичному розуму. У цьому полягає радикальна новизна кантівської етики: моральність не є результатом схильностей, авторитетів чи користі, а вираженням чистого практичного розуму, що діє з поваги до самого закону як такого. Як зазначає Кант, «воля, яка в кожному випадку сама собі дає закон, - це автономія волі» [14, с. 51].

Категоричний імператив є не лише критерієм моральної оцінки вчинків, а й засобом виявлення справжньої автономії: якщо певна дія може бути раціонально обґрунтована як така, що може стати загальним законом, це свідчить про її незалежність від суб'єктивних бажань та зовнішніх впливів. У цьому сенсі моральність постає не як набір приписів, а як форма свободи, яка здійснюється через здатність мислити і діяти відповідно до загального принципу. Саме така формальна структура дії дає підстави говорити про моральний обов'язок як про внутрішню необхідність - тобто про вчинок, який здійснюється не просто відповідно до обов'язку, а саме з обов'язку [14, с. 36].

«Для Канта автономія - це не пасивний стан, а активна позиція - зобов'язання діяти на основі причин, які поділяють усі раціональні істоти.» [3, с. 6]. У світлі цього автономія є не просто інструментом моральності, а її джерелом і сенсом. Бути моральним - означає бути вільним у найвищому, тобто розумному сенсі.

Категоричний імператив у Канта не лише визначає, як мають чинити морально добрі вчинки, а й розкриває саму форму автономії волі. Його класична формула - «Чини лише згідно з тією максима, через яку ти можеш у той же час побажати, щоб вона стала універсальним законом» [3, с. 52]. Інакше кажучи, людина не підкоряється нормам, нав'язаним ззовні, а чинить згідно з законом, який вона формує у собі завдяки

практичному розуму. У цьому полягає радикальна новизна кантівської етики: моральність не є результатом схильностей, авторитетів чи користі, а вираженням чистого практичного розуму, що діє з поваги до самого закону як такого.

2.2. Співвідношення свободи, волі та його морального вибору у Канта

Філософія Іммануїла Канта займає центральне місце в етиці модерну, пропонуючи оригінальну концепцію морального вибору, яка ґрунтується на автономії волі, свободі суб'єкта та обов'язку перед моральним законом. У своїй моральній філософії Кант надає рішуче значення ідеї свободи як передумови моральності. Його вчення базується на переконанні, що лише вільний агент здатний до морального вчинку, оскільки тільки свобода дозволяє людині діяти з обов'язку, а не за наслідками чи імпульсами.

У кантівській етиці свобода посідає фундаментальне місце, оскільки саме вона є умовою можливості морального закону. У «Критиці практичного розуму» Кант стверджує: «Без свободи моральний закон був би лише ілюзією» [2, с. 45].

У збірці есеїв Ендрю Ріт наголошує, що для Канта свобода - це не просто незалежність від зовнішнього впливу, а активна здатність розумного суб'єкта визначати себе за допомогою морального закону: «Свобода - це не просто негативне поняття, а радше позитивна здатність до самовизначення відповідно до раціональних моральних принципів» [11, с. 7]. Таким чином, свобода в Канта має дві сторони: негативну (незалежність від природних схильностей і зовнішніх причин) і позитивну (здатність діяти згідно з моральним законом). Саме позитивна свобода дозволяє людині виступати як автономному моральному агенту.

Джон Атвелл, аналізуючи кантівську моральну філософію, підкреслює, що моральна автономія неможлива без свободи волі, оскільки тільки вільна воля може бути підпорядкована розумному закону, а не природним імпульсам. Він пише: «Саме поняття морального обов'язку передбачає свободу; бо без свободи поняття обов'язку перетворилося б на просту причинність» [10, с. 42]. Тобто свобода - це основа не тільки здатності діяти, але й здатності бути морально зобов'язаним. У цьому сенсі, свобода та моральність в Канті не існують окремо: вони обумовлюють одна одну.

У моральній філософії Іммануїла Канта проблема морального вибору відіграє центральну роль, адже саме через неї виявляється здатність людини діяти як вільного й автономного суб'єкта. Кант підкреслює, що моральний вибір не полягає в досягненні щастя чи уникненні страждання - він полягає у виборі на користь морального обов'язку, навіть якщо цей вибір суперечить особистим бажанням, вигоді чи природним схильностям.

Моральний вибір передбачає конфлікт між «голосом розуму» та емоційно-чуттєвими імпульсами. Саме в цьому конфлікті, за Кантом, особа виявляє свою здатність до автономного морального судження. Вчинок має моральну цінність не тому, що він приніс користь, а тому, що був здійснений з обов'язку, тобто з поваги до морального закону. Як пише Ріт: «Наявність моральної цінності в дії залежить не лише від відповідності обов'язку, а й від мотиву обов'язку» [11, с. 7].

Кант вважає, що тільки вибір, здійснений на основі морального закону, має справжню етичну цінність. Це означає, що моральність вимагає не лише правильної дії, а й правильної мотивації - керованої повагою до закону, а не особистою вигодою чи страхом. Як зазначає Джон Атвелл: «Моральне прийняття рішень... це питання підпорядкування власної волі закону, даному самим розумом» [11, с. 61]. Ця підпорядкованість волі моральному закону не є примусовою: вона є виявом свободи як автономії. Людина, здатна діяти на основі розумного принципу, що вона сама собі

встановила, виявляє свою моральну природу. Вибір, який здійснюється всупереч бажанням і в ім'я обов'язку, є справжнім моральним актом.

Таким чином, у кантівській етиці моральний вибір — це момент, у якому особа постає як автономна істота, що сама встановлює для себе моральне правило й дотримується його. Це не лише свідчення моральної сили, а й підтвердження гідності людини як розумної істоти.

Висновки розділу 2

У двох підрозділах було розкрито фундаментальну взаємозалежність між категоричним імперативом, автономією волі, свободою та моральним вибором у філософській системі Іммануїла Канта. Через концепт категоричного імперативу Кант формулює універсальний моральний закон, який не ґрунтується на емпіричних мотивах, наслідках чи бажаннях, а походить із самого розуму. У цій формулі моральності автономія - це здатність волі самостійно встановлювати для себе моральні закони, тобто діяти з внутрішнього обов'язку, а не ззовні нав'язаного правила.

Категоричний імператив у кантівській етиці стає не лише формальним критерієм моральності дії, а й виразом самої автономії. Це пов'язує поняття свободи з моральністю на глибшому рівні: людина не є моральною просто тому, що дотримується зовнішньо правильних норм, а тому, що сама на підставі розуму визнає ці норми необхідними й діє згідно з ними. Саме тому автономія не є випадковою рисою, а визначальним критерієм морального статусу особи.

У другому підрозділі було показано, що свобода - не менш фундаментальна, ніж автономія, категорія кантівської етики. Вона виступає передумовою як для морального обов'язку, так і для самого поняття вибору. Без свободи, як наголошує сам Кант, моральний закон був би ілюзією, а моральний вибір - лише наслідком причинного

ланцюга подій. Проте саме через свободу людина спроможна стати моральним агентом, здатним не лише вибирати між добром і злом, а й самостійно формувати моральну позицію.

Моральний вибір, згідно з Кантом, виявляє гідність особи, адже у момент вибору людина підтверджує свою здатність підпорядкуватися не природним схильностям, а моральному закону. Це, у свою чергу, свідчить про її автономію та самоповагу, що є основами моральної суб'єктності. Як підкреслюють Тіммерманн, Атвелл і Ріт, така концепція моралі радикально відрізняється від утилітарних чи гедоністичних моделей: вона не залежить від результату, а виключно від мотиву - поваги до закону.

Кантівське бачення морального вибору і автономії формує саму суть етики обов'язку. У цьому баченні свобода, автономія і моральне самозаконodawство не лише логічно пов'язані, а й онтологічно обумовлюють одне одного. Вони вказують на моральну природу людини як істоти, здатної не лише діяти вільно, а й діяти правильно - незалежно, відповідально й розумно.

РОЗДІЛ 3. ЗНАЧЕННЯ КАНТІВСЬКОГО ПРИНЦИПУ АВТОНОМІЇ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ЕТИКИ

Принцип автономії, сформульований Іммануїлом Кантом як здатність волі самостійно встановлювати моральний закон, набув особливого значення для розвитку етичної думки в модерну й постмодерну епоху. У сучасній філософській етиці цей принцип продовжує відігравати ключову роль, зокрема в теоретичних конструкціях, що пов'язані з поняттями свободи, відповідальності, гідності та морального самовизначення суб'єкта.

Сучасні етичні концепції активно осмислюють і розвивають кантівське уявлення про автономію, адаптуючи його до нових філософських та соціокультурних контекстів. У другій половині ХХ століття неокантіанські підходи, зокрема праці О. О'Нілл, А. Вуда, Т. Гілліган та Ю. Габермаса, надали поняттю автономії нових відтінків. Його стали розглядати не лише як індивідуальну здатність до морального самозаконотворення, а й як засадничу умову етичного комунікативного процесу, соціальної справедливості, політичної участі та культурної взаємодії.

Особливий внесок у розширення тлумачення автономії зробили феміністичні етики, які звернули увагу на контекстуальні, тілесні, емоційні й міжособистісні аспекти морального вибору. У межах так званої «реляційної автономії» підкреслюється, що автономна дія можлива лише за наявності підтримувального соціального середовища, визнання особистісних меж і здатності до міжсуб'єктивного діалогу.

У прикладному вимірі кантівський принцип автономії залишається центральним у сфері біоетики, медичної етики, етики штучного інтелекту, прав людини та професійної деонтології. Зокрема, у біоетичних дискусіях автономія пацієнта трактується як право на поінформовану згоду, самостійне прийняття рішень щодо власного тіла та життя, що має безпосередній зв'язок із кантівським уявленням про повагу до особистості як до мети самої по собі.

3.1 Рецепція кантівської етики у філософії XX-XXI століть

Упродовж XX-XXI століть кантівська етика зберігає вагоме місце у філософському дискурсі, водночас зазнаючи істотних переосмислень. Одним із головних напрямів сучасної інтерпретації є аналіз ролі особистої автономії в кантівській етичній системі — поняття, що набуло особливої значущості в контексті актуальних морально-політичних дебатів.

Етична система І. Канта, з її наголосом на автономії волі та загальнообов'язкових моральних принципах, зберігає актуальність у сучасному філософському дискурсі. Її ідеї стали основою для низки модерних етичних концепцій, зокрема етики відповідальності, дискурсивної етики та персоналізму, які вбачають у кантівській традиції джерело етичної орієнтації в умовах глобалізованого світу [14, с. 126].

У новітніх дослідженнях часто проводиться чітке розмежування між моральною та особистою автономією, причому Іммануїлу Канту зазвичай приписують лише першу. Зокрема, Джозеф Раз стверджує, що «особиста автономія як ідеал індивідуального добробуту не повинна змішуватись із моральною автономією, яка ґрунтується на кантівському уявленні про мораль як самозаконодавство» [15, с. 1]. Це породжує запитання: чи можливо вписати сучасне розуміння особистої автономії в рамки кантівської етики?

Деякі теоретики намагалися подолати цю суперечність. Наприклад, Джеремі Волдрон припускав, що кантівське вчення про щастя може бути осмислене як варіант особистої автономії, але водночас наголошував, що для Канта прагнення щастя є проявом гетерономії. Іншу позицію висуває Роберт Тейлор, який вбачає підґрунтя для особистої автономії в кантівських вимогах самовдосконалення та сприяння щастю інших, однак цей підхід теж не позбавлений вад [15, с. 2].

У відповідь на ці труднощі автор джерела пропонує альтернативу — уніфіковане розуміння автономного бажання (*autonomous willing*), що поєднує моральну та особисту автономію в єдину концептуальну модель. Такий підхід демонструє, що ці два виміри автономії в кантівській етиці можуть не суперечити, а взаємно доповнювати одне одного.

Окремий аспект сучасної рецепції стосується взаємозв'язку автономії й соціалізації. Згідно з кантівським підходом, розвиток автономії залежить від моральних та інтелектуальних здібностей — таких як здатність до уяви, морального чуття, судження, — які формуються під впливом соціального середовища. Це дозволяє тлумачити кантівське бачення автономії як реляційне, тобто таке, що враховує значущість суспільних умов для розвитку індивіда.

Сучасні інтерпретатори також прагнуть визначити місце кантівської концепції в класифікації теорій автономії. Зокрема, у досліджуваному джерелі доводиться, що кантівський підхід не можна звести ані до процедурного, ані до жорстко субстанційного типу. Натомість його слід віднести до слабко субстанційних теорій, які акцентують на необхідності формування певних ціннісних установок — зокрема поваги до гідності кожної особи — як умови автономного воління.

Кант звертав увагу на небезпеку соціального впливу, що спотворює моральну автономію. Він вважав, що природне прагнення людини до суспільного визнання в умовах несправедливого устрою може перетворитися на жагу переваги над іншими — через статус, багатство або владу. Таке викривлене прагнення формує залежну, гетерономну волю, яка підкоряється зовнішнім оцінкам, а не моральному закону.

Ця думка Канта є надзвичайно актуальною в контексті сучасних викликів — зокрема у сферах гендерної нерівності та медійного тиску. Наприклад, коли жінки з раннього віку виховуються в атмосфері, де їхня цінність ототожнюється з відповідністю

певним естетичним стандартам, це підриває їхню здатність до самостійного морального вибору.

Разом з критикою Кант формулює й позитивну перспективу: моральна автономія найкраще розвивається в умовах справедливого суспільства, побудованого на принципах рівності, поваги й гідності. У цьому контексті особливе значення мають моральні спільноти — вільні об'єднання людей, які керуються моральними цінностями, а не утилітарними інтересами [15, с. 16].

З прикладної точки зору кантівський підхід дає змогу критично оцінювати інституції: чи сприяють вони розвитку автономії? Зокрема, чи здатна система освіти формувати у молоді моральну рефлексію, а не просто забезпечувати інструментальні навички?

3.2 Автономія і моральна відповідальність: сучасний контекст

У сучасній філософській етиці поняття автономії дедалі більше пов'язують із ідеєю моральної відповідальності, що зумовлює оновлене тлумачення кантівського підходу. Для Іммануїла Канта лише автономна воля — здатна самостійно встановлювати моральні закони — є підставою морального обов'язку. Автономія, таким чином, не зводиться просто до свободи вибору, а означає здатність розуму діяти за власним моральним законом [18, с. 261].

Проте деякі сучасні філософи, зокрема Філіп Страттон-Лейк, звертають увагу на обмеження цього підходу. Він підкреслює, що автономна дія не обов'язково є моральною, адже особа може керуватися хибними моральними уявленнями. Це ставить під сумнів безумовний зв'язок між автономією і моральною правотою, особливо в умовах етичної невизначеності чи складних моральних ситуацій. Як зауважує Страттон-

Лейк, «людина може діяти автономно, але з помилкових моральних міркувань» [18, с. 251]. Отже, формалізм кантівської концепції автономії ігнорує важливість конкретних життєвих обставин, емоцій та психологічних чинників. Звідси виникає питання: чи можна вважати особу морально відповідальною, якщо її автономія обмежена незнанням або зовнішнім тиском?

Катаріна Деліджоргі звертає увагу на соціальний вимір автономії, наголошуючи, що моральна самостійність неможлива без визнання інших як рівноправних моральних агентів. Для неї автономія — це не лише внутрішній акт волі, а й здатність діяти за законом, який визнаний усіма як спільний [17, с. 4]. Вона підкреслює, що автономія існує у міжособистісному контексті, де суб'єкти визнають один одного як рівноправних учасників морального діалогу. Автономія тут — це здатність не лише формулювати власні моральні принципи, а й робити це в рамках спільного морального простору, що потребує загального визнання.

Онорі О'Ніл пропонує розрізнати «індивідуалістичну» і «принципову» автономії. Перша орієнтована на особисту свободу, друга — на узгодженість з нормами, прийнятними для всіх. Такий підхід підкреслює відповідальність особи не лише перед собою, а й перед моральною спільнотою. В умовах культурного плюралізму стає складніше знайти універсальні раціональні основи, що відповідали б кантівському категоричному імперативу. Тому О'Ніл пропонує переходити від індивідуалістичного розуміння автономії до «принципової», що базується на нормах, які могли б бути прийнятними для всіх, та враховує потребу у спільному моральному просторі, де раціональність і відповідальність мають суспільне значення.

Гайнер Білефельдт, німецький дослідник, переосмислює кантівське розуміння моральної свободи, стверджуючи, що автономія — це насамперед моральне зобов'язання, виражене у готовності самостійно формулювати і дотримуватись моральних норм. Він наголошує, що у Канта свобода не передуює обов'язку, а навпаки,

виникає з нього. Справжня автономія полягає у звільненні від зовнішніх впливів і здатності діяти відповідально, керуючись загальнообов'язковим моральним законом, визнаним самим суб'єктом [19, с. 527]. Білефельдт підкреслює, що цей аспект автономії виходить за межі наукових чи соціальних теорій, торкаючись фундаментальних аспектів людської гідності і моральної свідомості [19, с. 533]. Він вважає, що захист автономії як базової категорії сучасної етики є критично важливим, особливо в умовах технологічного і соціального тиску, який може приглушити голос моральної рефлексії.

На мою думку, сучасне розуміння автономії має виходити за межі лише внутрішньої здатності діяти за власним моральним законом і сприймати її як складне багатовимірне явище. Сучасні моральні виклики — від соціального тиску до цифрової маніпуляції — змушують розглядати автономію як процес, що формується в постійному діалозі з іншими, у контексті спільних норм, довіри та відповідальності. Саме таке розширене бачення дає змогу зберегти цінність кантівської етики, адаптуючи її до етичної реальності XXI століття, де моральний вибір потребує не лише раціонального обґрунтування, а й уваги до соціального контексту та інших людей.

Отже, у сучасному плюралістичному світі поняття автономії значно ускладнюється і вимагає нової інтерпретації. Кантівське бачення автономії як самозаконодавства зберігає теоретичну значущість, але тепер доповнюється практичними та міжсуб'єктивними аспектами. Автономія розглядається не як ізольована внутрішня здатність, а як процес морального самовизначення, що відбувається під впливом соціальних чинників, культурного різноманіття та етичної невизначеності. Водночас моральна відповідальність перестає бути лише індивідуальною і дедалі більше осмислюється у зв'язку з суспільними структурами та глобальними обставинами.

3.3 Критика і переосмислення кантівського підходу в сучасних теоріях

Кантівське трактування автономії як здатності особи діяти відповідно до самостійно встановленого морального закону останніми десятиліттями стало предметом активних дискусій і критики. Одне з ключових питань сучасних теоретиків полягає в тому, чи може ця концепція витримати випробування реальністю сучасного світу, де мотивації, емоції та соціальні умови мають визначальне значення у моральному виборі.

Хоча ідея моральної самостійності особи, що регулює свої вчинки відповідно до розумово сформульованого закону, залишається важливою, зростає кількість сумнівів щодо її повноти та відповідності сучасним викликам. Критики вказують, що цей підхід є надто абстрактним і не враховує важливих аспектів морального життя — зокрема соціального контексту, емоцій, тілесності і культурної обумовленості моральних переконань. Це змушує сучасних дослідників не лише виявляти обмеження кантівської концепції, а й шукати способи її адаптації до нових реалій. Така адаптація полягає у поєднанні кантівського ідеалу автономії з чутливістю до контексту, взаємозалежності та етичного плюралізму.

Багато філософів і дослідників підкреслюють, що кантівська концепція автономії є надто одновимірною. Вона не враховує важливість міжособистісного діалогу, культурної ідентичності, психологічної зрілості, історичного досвіду, а також ролі тілесності й емоцій у процесі прийняття рішень. Людина не є лише раціональною істотою, яка керується абстрактним моральним законом, а постійно перебуває у взаємозв'язках з іншими людьми, спільнотою, минулим і майбутнім.

Крім того, у реальному житті багато моральних ситуацій є надто складними, щоб їх можна було оцінювати виключно через формальні принципи. Наприклад, моральна відповідальність у кризових обставинах, вибір у ситуаціях соціального тиску або внутрішньої невизначеності часто не вписуються у суворі схеми морального закону. Це

відкриває шлях для критики кантівського формалізму, який недостатньо бере до уваги емпіричні, ситуативні та афективні аспекти моральності.

Катаріна Деліджоргі зазначає, що кантівська етика часто сприймається як надмірно індивідуалістична і раціоналістична, що, на її думку, «віддаляє автономію від реальних моральних стосунків» [17, с. 3]. Водночас вона визнає, що ця критика частково справедлива, але підкреслює, що всередині кантівської системи існує потенціал подолати ці обмеження. Деліджоргі робить акцент на міжсуб'єктивному вимірі автономії, наголошуючи на необхідності враховувати взаємне моральне визнання в межах етичної спільноти.

Дітер Шонекер пропонує більш доктринальний підхід. Аналізуючи кантівське твердження, що свобода волі тотожна волі, підпорядкованій моральному закону, він формулює тезу аналітичності: «дослідження поняття ідеальної моральної волі показує, що така воля за своєю природою завжди діє морально» [20, с. 226]. Це породжує суперечності: якщо свобода автоматично веде до моральності, то складно пояснити існування неморальних вчинків, а також питання, чи залишається простір для справжнього морального вибору.

Більше того, Шонекер зауважує, що для розумних істот, які не схильні до впливу емоцій та пристрастей, моральний закон не є наказом, а описує природний стан їхньої волі — тобто є дескриптивним, а не імперативним [20, с. 227]. Це створює складнощі у застосуванні кантівських принципів до реальних моральних агентів — людей, які завжди діють у складному тілесному і соціальному контексті.

Одним із сучасних варіантів переосмислення кантівської автономії є причинний (каузальний) підхід Майкла Гасса. Він пояснює, що Кант розглядає свободу волі як особливу форму причинності — не підпорядковану природним законам, а визначувану самою волею особистості [22, с. 54]. Такий підхід передбачає, що автономна воля може

бути «законом для себе», тобто самостійно формулювати моральні принципи та керуватися ними у вчинках.

Гасс підкреслює, що автономія — це не лише здатність до вибору, а й моральний обов'язок створювати універсальні принципи дії [22, с. 57]. Водночас він звертає увагу на складність такого підходу: якщо моральність невіддільна від структури вільної волі, чи залишається місце для моральної свободи як справжнього вибору, або це радше необхідність діяти морально, подібна до природного закону? Це ставить під сумнів повне ототожнення автономії з моральним законом.

Крім того, Гасс наголошує на двоїстості свободи у філософії Канта — фізичній (емпіричній) та трансцендентній (інтелігібельній). Людина, з одного боку, діє в межах причинно зумовленого світу, з іншого — є вільним агентом у сфері чистого розуму, що дає їй статус носія морального закону. У цьому розумінні автономія постає як внутрішня вірність раціональній природі людини, а аморальні вчинки — як відхилення від неї.

Ряд сучасних авторів, зокрема Деліджоргі, вважають, що кантівську концепцію можна переосмислити і пристосувати до нових моральних умов. Вони вважають, що вона здатна інтегрувати індивідуальні мотивації, афективність і соціальну взаємодію, не втрачаючи раціоналістичної основи. Як зазначає Деліджоргі, сучасна автономія — це не лише внутрішній моральний вибір, а й здатність до взаємного етичного узгодження у правовому і моральному порядку.

У статті «Kantian Personal Autonomy» Роберт Тейлор пропонує оновлене бачення автономії, що виходить за межі класичного кантівського уявлення про підкорення моральному закону. Тейлор акцентує на значенні «недосконалих обов'язків» — самовдосконалення та практичної турботи про інших — як складових моральної автономії. На його думку, «автономна особистість є співавтором власного життя, а її автономія спрямована на моральну реалізацію, засновану на об'єктивних обов'язках щодо себе і інших» [23, с. 615]. Тейлор також звертає увагу, що таке розширення поняття

автономії допомагає подолати традиційне протиставлення моральної та особистісної автономії. Він критикує аргументи Джозефа Раза і Майкла Сандела, які вважали кантівську модель надто абстрактною і відчуженою від реального життя. У відповідь Тейлор наголошує: «Поняття автономії має включати не лише нормативну вимогу, а й простір для особистісного самовизначення» [23, с. 614].

Крім того, концепція Тейлора відповідає на дві ключові критики кантівської етики в сучасній політичній філософії: зауваження Джеремі Волдрона про розрив між правом і добром, а також звинувачення Майкла Сандела, що моральний вибір у Канта є довільним і відірваним від реальних цінностей. Тейлор доводить, що включення особистісного морального розвитку — через добротність і практичну любов — допомагає побудувати більш цілісну етичну систему, що враховує не лише обов'язки, а й глибинні прагнення особистості.

Отже, сучасна критика і переосмислення кантівської ідеї автономії не ставить під сумнів її загальну цінність, а радше прагне зберегти її нормативне значення, адаптуючи до складних реалій плюралістичного, реляційного і емоційно насиченого морального життя. Акцент на соціальному контексті, міжособистісній взаємодії, тілесності і мотивації виявляє межі класичного раціоналізму і водночас відкриває нові перспективи для розвитку етики, де автономія постає як активна здатність суб'єкта до моральної самотрансценденції через діалог із Іншим, спільнотою та власним досвідом. Такий підхід зберігає кантівську традицію як фундамент критичного етичного мислення, відкритого до постійної ревізії і врахування нових антропологічних і соціальних вимірів.

Висновок до розділу 3.

Проведений аналіз дозволяє мені стверджувати, що кантівський принцип автономії не лише зберігає своє філософське значення, а й відкриває можливості для переосмислення в контексті сучасної етики. Особливо цінною для мене є ідея автономії

як моральної самостійності, яка вимагає від особи не лише внутрішнього воління, а й готовності формулювати й приймати моральні норми як загальнозначущі. Це, з одного боку, підкреслює індивідуальну відповідальність, а з іншого - створює простір для морального діалогу з іншими.

Я бачу, що сучасна філософія активно розширює кантівське розуміння автономії, включаючи в нього емоційний, соціальний, культурний і навіть політичний виміри. Така трансформація дозволяє адаптувати класичну етику до реалій XXI століття - світу, в якому моральні рішення часто приймаються під впливом інформаційного тиску, соціальних норм, економічної нестабільності чи глобальних викликів. Саме тому я вважаю важливим не відкидати кантівську концепцію як застарілу, а навпаки - використовувати її як основу для критичної рефлексії та етичного орієнтиру.

Особливо переконливими для мене є сучасні інтерпретації, які підкреслюють міжсуб'єктивний характер автономії - тобто визнання того, що ми формуємо свої моральні принципи у взаємодії з іншими. Це додає кантівському підходу гнучкості та глибини: автономія постає не як ізольоване воління, а як здатність до морального узгодження, участі в спільному правовому порядку, визнання гідності кожного.

Таким чином, я переконана, що принцип автономії, закладений Кантом, залишається фундаментальним орієнтиром для сучасної етики. Але його реалізація вимагає врахування нових контекстів - від інституційних до екзистенційних - і готовності філософського мислення рухатися далі, зберігаючи повагу до людської гідності, розуму та свободи.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження теми автономії волі в етиці Іммануїла Канта я дійшла переконання, що ця концепція має глибокий і багатовимірний філософський потенціал, який не втрачає своєї актуальності навіть у контексті моральних викликів ХХІ століття. Кантівська автономія - це не просто ідея свободи як незалежності від зовнішніх впливів, а насамперед здатність особистості бути самозаконодавцем, тобто самостійно формулювати моральні принципи, виходячи з розуму та поваги до гідності іншого.

Центральне місце, яке займає автономія у кантівській моральній філософії, свідчить про її фундаментальний статус у формуванні нормативної етики. Вона постає як вихідний пункт морального закону, як основа свободи та відповідальності, як запорука моральної гідності особи. Цей підхід має не лише теоретичну, а й значну практичну цінність, особливо в умовах сучасного суспільства, де моральна свідомість часто піддається впливу споживацтва, маніпуляцій або інформаційного тиску.

Разом із тим, сучасна філософія не обходить увагою обмеження класичної кантівської концепції. Критика з боку феміністичних авторів, представників етики турботи, соціального конструктивізму та аналітичної філософії порушує питання контексту, емоцій, міжособистісної взаємодії, які в оригінальній системі Канта були маргіналізовані або недостатньо враховані. Це дозволяє не відкинути його вчення, а розглядати його в розвитку - як основу для нового етичного бачення, що поєднує універсальні принципи з соціальною чутливістю.

Особливо важливим, на мою думку, є переосмислення автономії як не лише індивідуального, а й міжсуб'єктивного процесу. Така автономія формується у взаємодії з іншими моральними агентами, у спільному просторі діалогу, відповідальності та визнання. У цьому вимірі кантівська етика не лише зберігає нормативну силу, а й перетворюється на динамічний інструмент для осмислення справедливості, свободи, прав і обов'язків у складному соціальному середовищі.

Підсумовуючи, можу впевнено сказати: принцип автономії у філософії Канта - це не застигла догма, а жива етична традиція, яка здатна трансформуватися, поглиблюватися та надихати на моральне вдосконалення особистості. Він є актуальним дороговказом як для теоретичного осмислення моральності, так і для практичного втілення етичних засад у повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Allison, H. *Kant's Groundwork for the Metaphysics of Morals: A Commentary*. — Oxford University Press, 2011.
2. Arendt, H. (1982). *Lectures on Kant's Political Philosophy: Critique of Practical Reason*. Bard College, Hannah Arendt Collection. — pp. 12.
3. Atwell, J. E. (1986). *Ends and Principles in Kant's Moral Thought*. Springer Netherlands.
4. Babic, B. (2006). Moral Cognitivism, Truth and Normativity. In Willard, J. (Ed.), *Mindful: University of Toronto Journal of Ethics*, pp. 23–35.
5. Bacin, S., Sensen, O. (eds.). (2020). *The Emergence of Autonomy in Kant's Moral Philosophy*. Cambridge University Press.
6. Bachin, S., Sensen, O. *Autonomy and Moral Obligation in Kantian Ethics*. — Cambridge University Press, 2015.
7. Bielefeldt, Heiner. "Autonomy and Republicanism: Immanuel Kant's Philosophy of Freedom." In *Political Theory*, Vol. 25, No. 4 (1997), pp. 524–558.
8. Deligiorgi, K. *The Scope of Autonomy: Kant and the Morality of Freedom*. Oxford University Press, 2012. — pp. 1–20.
9. Dworkin, Gerald. *The Theory and Practice of Autonomy*. Cambridge University Press, 1988.
10. Dworkin, Gerald. *The Value of Autonomy*. In: *The Theory and Practice of Autonomy*. Cambridge University Press, 1988. — pp. 3–26.
11. Formosa, P. *Kant's Conception of Personal Autonomy*. // *Kantian Review*. — Cambridge University Press, 2014. — Vol. 19, no. 1. — P. 1–24.
12. Gass, Michael. "Kant's Causal Conception of Autonomy." *History of Philosophy Quarterly*, Vol. 11, No. 1 (1994), pp. 53–70.
13. Guyer, P. *Kant and the Moral Law: The Classical Texts*. — Cambridge University Press, 2015.

14. Habermas, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press, 1996.
15. Habermas, Jürgen. *Moral Consciousness and Communicative Action*. MIT Press, 1990.
16. Kant, I. (1788). *Critique of Practical Reason* (trans. Thomas Kingsmill Abbott). AghaLibrary Digital Edition, 2020. – pp. 160.
17. Klemme, H. F. (2020). How Is Moral Obligation Possible? Kant’s “Principle of Autonomy” in Historical Context. In: Bacin, S., Sensen, O. (eds.), *The Emergence of Autonomy in Kant’s Moral Philosophy*. Cambridge University Press. – pp. 10–29.
18. Korsgaard, C. M. *Creating the Kingdom of Ends*. — Cambridge University Press, 1996.
19. O’Neill, Onora. *Constructing Authorities: Reason, Politics and Interpretation in Kant’s Philosophy*. Cambridge University Press, 2015.
20. O’Neill, Onora. *Constructions of Reason: Explorations of Kant’s Practical Philosophy*. Cambridge University Press, 1989.
21. Reath, A. (2006). *Agency and Autonomy in Kant’s Moral Theory: Selected Essays*. Oxford University Press.
22. Schönecker, Dieter. “A Free Will and a Will Under Moral Laws Are the Same: Kant’s Concept of Autonomy and His Thesis of Analyticity in Groundwork III.” In: Sensen, O. (ed.), *Kant on Moral Autonomy*. Cambridge University Press, 2013.
23. Sensen, O. (ed.). *Kant on Moral Autonomy*. Cambridge University Press, 2013.
24. Skempton, S. (2013). Autonomy of the Other: On Kant, Levinas, and Universality. *Minerva – An Internet Journal of Philosophy*, 17, pp. 217–249.
25. Stern, R. (2012). *Understanding Moral Obligation: Kant, Hegel, Kierkegaard*. Cambridge University Press. – pp. 276.
26. Taylor, R. S. *Kantian Personal Autonomy*. *Political Theory*, Vol. 33, No. 5 (2005), pp. 602–628.
27. Timmermann, Jens. *Autonomy and the Moral Law*. *Kantian Review* (2018).
28. Wood, Allen. *Kantian Ethics*. Cambridge University Press, 2008.

- 29.Єрмоленко, А. (2024). Практична філософія Імануїла Канта і сучасна етика відповідальності. *Філософська думка*, 2024, с. 7–17.